УДК 7.071.1:141.1(474.5)

МИСТЕЦЬКО-ФІЛОСОФСЬКІ ЗАСАДИ ТВОРЧОСТІ М.К. ЧЮРЛЬОНІСА

Узікова О.В.
Дитяча музична школа № 12 м. Києва
Чабаненко Н.А.
Київський національний університет культури і мистецтв

У статті досліджено мистецько-філософське підгрунтя художньої творчості унікального литовського композитора, художника, поета та філософа Микалоюса Константінаса Чюрльоніса (1875–1911). У зв'язку з цим охарактеризовано один з оригінальних мистецько-філософських напрямків розвитку європейської культури кінця XIX – початку XX ст. – космізм як концептуальне втілення художнього світобачення М. Чюрльоніса. Розкрито феномен художньої творчості М. Чюрльоніса як унікальне культурно-мистецьке явище кінця XIX – початку XX століття. Висвітлено теургічний аспект мистецького світосприйняття М. Чюрльоніса. Вперше проаналізовано асоціативно-смислові паралелі, які виявляються між художніми задумами М. Чюрльоніса і творчістю його видатних сучасників, зокрема, українських художників: М. Жука (1883–1964), Ю. Михайліва (1885–1935), П. Холодного (1876–1930).
Ключові слова: мистецький феномен, творчість, синестезія, музичний живопис, космізм, теургічна ментальність, асоціативно-смислова образність, М. Чюрльоніс.

Постановка проблеми. Взаємодія різних мистецтв, зокрема, музики, живопису, літератури належить до мистецьких явищ, які надзвичайно яскраво виявлялися у добу модерну. Історичний досвід видатних творчих особистостей, зокрема, литовського композитора, художника, поета і філософа М. Чюрльоніса (1875–1911), відображає прагнення митця-універсала об'єднати звук, колір, поетичне слово й філософське підгрунтя в єдине ціле. Це було прикметною рисою епохи зламу XIX-XX століть та сприяло розкриттю специфіки внутрішнього світу творчої особистості. Багатогранність натури М. Чюрльоніса відобразилася в здатності до синтезу мистецтв, з притаманними для майстра, складними полісемантичними художніми образами. Специфіка творчої еволюції М. Чюрльоніса спричинила низку наукових пошуків, спрямованих окреслити параметри взаємодії феномену художньої творчості митця з оточуючим сучасним йому культурно-мистецьким середовищем України та дослідити мистецько-філософські аспекти його творчості.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Незважаючи на мистецько-наукові публікації, присвячені дослідженню спадщини М. Чюрльоніса, здійснені у працях зарубіжних (Г. Бальчюнене, Ю. Гаудрімаса, М. Еткінда, В. Ландсбергіса, А. Луньової, М. Реріха, Ф. Розінера, В. Федотова, Л. Шапошникової) й українських дослідників (Г. Савчин, І. Подобас), доводиться констатувати недостатність цілісного і системного висвітлення низки проблем, зокрема, тих, що характеризують сутність мистецько-філософського світобачення М. Чюрльоніса та його взаємодію з культурно-мистецьким середовищем епохи.

Виокремлення невирішених раніше частин загальної проблеми. Насамперед, поза увагою сучасних мистецтвознавців і досі лишаються такі важливі питання: розкриття феномену художньої творчості майстра, проведення паралелей між мистецтвом М. Чюрльоніса та творчістю його сучасників – українських митців, висвітлення мистецько-філософських засад творчості митця.

Недостатнє висвітлення вказаних проблем вивчення творчості митця потребує розкриття його мистецтвознавчого доробку як важливої складової розвитку сучасної художньої культури в контексті практичного чюрльонісознавства.

Мета дослідження – дослідити мистецько-філософські засади художньої творчості М. Чюрльоніса у контексті синтезу мистецтв.

Основний текст. Творчість М. Чюрльоніса є багатогранним і складним мистецьким феноменом, який у своїй основі ґрунтується на органічному поєднанні різних видів творчості: музики, живопису, літератури, що є ознакою синтезу мистецтв. Так, багатовекторна спрямованість складових художньої творчості М. Чюрльоніса утворює у сукупності єдине мистецьке ціле. Творчий феномен М. Чюрльоніса є винятковим культурно-мистецьким явищем. Підставою для такого переконання є те, що в особистості цього видатного митця органічно поєдналися пародоксально-суперечливі і, водночас, іманентно-споріднені творчому світосприйняттю М. Чюрльоніса риси, які характеризують цінність його мистецької спадщини як унікального явища глобального масштабу. У цьому контексті зазначимо, що слово феномен у перекладі з грецької означає «те, що з'являється». Таким чином, феномен є цілісним синтетичним явищем, яке містить у собі єдність з його внутрішньою сутністю і сприйняте органами чуттів. У філософських працях Е. Канта феномен є явищем, яке осягається досвідом і протиставляється ноумену як «речі в собі» неначе недоступній людському пізнанню.

Феномен музичної творчості М. Чюрльоніса виявився у тому, що композитор, завдяки абсолютному музичному та кольоровому слухові та оригінальним засобам виразності, створив неповторну музично-зображальну систему образів.

Феномен живописної творчості митця полягає у тому, що М. Чюрльоніс у символах закодував великі ідеї, притаманні Вищим закономірностям Всесвіту. В кожній своїй картині М. Чюрльоніс ставить перед глядачем знак запитання стосовно розкодування його художньо-символічного задуму, прагнучи, щоб глядачі глибоко замислювались над його картинами, їх змістом і знаходили відповіді на свої запитання. Так, феномен живопису М. Чюрльоніса знайшов втілення, зокрема,

© Узікова О.В., Чабаненко Н.А., 2017

в унікальних музично-живописних «Сонатах», вибудованих за музичними композиційними принципами формотворення. Мистецько-філософська концепція цих «Сонат» вперше у світі була втілена М. Чюрльонісом.

У літературній творчості М. Чюрльоніса феноменальність майстра виявилася в органічному поєднанні оригінального ритму, музично-поетичної образності та глибокої філософічності.

Феномен художньої творчості М. Чюрльоніса органічно пов'язаний із теургічною ментальністю митця, яка підпорядковується духовній сфері його внутрішнього мікрокосму. Теургічна ментальність є своєрідною духовною налаштованістю митця на категорію прекрасного, головними складовими якої є гармонія, краса, естетична досконаліть тощо. Так, теургічна ментальність М. Чюрльоніса є призмою, через яку він дивиться на світ і себе в ньому. З огляду на це, потрібно відзначити, що феномен М. Чюрльоніса підпорядковується значному впливові доби модерну на творчість митця. У цьому контексті зазначимо, що епоха кінця XIX – початку XX ст. була переломною, складною та вимагала нових творчих підходів для вирішення багатьох мистецьких проблем. Дану епоху символізму та модерну можна охарактеризувати як шлях творчих пошуків, прагнення до синтезу мистецтв та до нових художньо-творчих експериментів.

Ця епоха відрізнялась боротьбою нового зі старим. Наприкінці XIX – на початку XX ст. у Росії та у Європі відбулася не лише соціальна, але і духовна революція. Старі форми, стилі і напрямки у мистецтві перестали задовольняти митців і вони прагнули до нової, нічим не обмеженої, творчості. XX ст. «...знаменується численними експериментами, відкриттями і знахідками в мистецтві та науці. Розширення простору буття, свідомості, мистецтва до безмежності, зникнення граней між мистецтвами (зокрема, між музикою і живописом, графікою), пошук «загального мистецтва», що містить в собі естетико-філософські та духовні принципи глибинних основ мистецтва і науки призводить до появи нових ідеалів, концепцій <...> неясних образів нового Всесвіту, Космосу, Простору» [5, с. 39]. Таким чином, формувалося поступово нове, космічне мислення і збагачувалась свідомість митців новим розумінням смислу буття. Віяння епохи символізму та модерну знайшло яскраве відображення у творчості М. Чюрльоніса, М. Реріха, О. Бенуа та інших митців-символістів.

Згодом композитори, зокрема, М. Чюрльоніс, О. Скрябін та інші вийшли за межі традиційного символізму, розширивши їх до безмежності, й утворили новий художній напрямок – космізм. Відзначимо, що космізм для них був не тільки новим художнім і музично-філософським напрямком, який виражається у новому мисленні митців, а став самим життям внутрішньої людини, наповненої космічним світовідчуттям, усвідомленням зв'язку з Вищим і споглядання всього вічного і прекрасного.

Пізніше, на початку XXI ст., космізм продовжив свій розвиток і проявився у різноманітній творчості багатьох митців світу, зокрема, у графіці української художниці Л. Блінової, у живописі українського художника О. Висоцького, у живописі В. Черноволенка тощо. Таким чином, можна констатувати той факт, що вплив епохи кінця XIX – початку XX ст. на життєвий і творчий шлях М. Чюрльоніса був дуже великим і потужнім, що відобразилось у всій багатогранній його творчості.

Прояви синтетичності у творчості різних митців існували у світовій історії мистецтв у різні часи. У зв'язку з цим зазначимо, що дослідження еволюції проблеми музично-художнього і синтетичного мислення митців потребує крос-культурного екскурсу. Так, проблема синтетичного мислення існувала у світі ще з давніх часів. Ідею синтезу мистецтв у VI-IV ст. до н. е. досліджували та вивчали такі видатні філософи Греції як Платон, Піфагор та інші. Платон вважав, що ідеї керують світом, але на процеси їх мислетворення справляє вплив Вища Воля Творця. Відповідно до спостережень Піфагора Самоського, побудова музичної гами підпорядковується певним числовим пропорціям, завдяки чому можна пояснити значення всього сущого і всіх космічних законів Всесвіту. У праці «Музика сфер» Піфагор дослідив закони космічної еволюції людства. Цілісність мислення, зокрема, прояв синтетичності у мисленні стародавніх грецьких філософів виявляє спільні риси зі світоглядом і мисленням М. Чюрльоніса. Крім того, зазначимо, що мислення митців епохи Піфагора відзначене міфологічністю. Для епохи кінця XIX – початку XX ст. характерна увага митців до археології, історії, міфології та культури древніх цивілізацій, завдяки чому відбулися процеси проникнення в минуле і намагання переосмислення мистецько-філософського досвіду древніх епох з подальшим його індивідуальним творчим втіленням під новим кутом зору, зокрема, у творчості М. Чюрльоніса.

Філософські дефініції Платона про естетику прекрасного, дозволяють констатувати, що висунута ідея єдності істини, добра та краси є проявом тенденцій до синтетичного мислення, а, відповідно, й ознакою синтезу мистецтв. Наведену священну тріаду Платон обґрунтовує в таких творах як «Федр» та «Філеб». Ця ідея віддзеркалена у філософській концепції мистецтва М. Чюрльоніса, основою якої є єдність всього сущого у контексті взаємодії явищ та елементів.

Проблему взаємодії звуку і кольору, як прояв синтетичного мислення, пізніше, у XV-XVI ст. досліджував видатний італійський художник Леонардо да Вінчі. Так, він писав про спорідненість звуку і кольору у своїх філософських записах і підкреслював думку про їх єдність.

Думки стародавніх філософів гармонійно перегукуються з ідеями філософів епохи кінця XIX – початку XX ст. У працях П. Флоренського, В. Іванова, В. Соловйова, М. Бердяєва, О. Чижевського, І. Ільїна, С. Булгакова та інших досліджувались прояви синтезу мистецтв у різних видах творчості. Таким чином, в епоху XIX-XX ст. на зміну релігійному і міфологічному мисленню митців приходить нове наукове, космічне мислення. У вищенаведених філософів спостерігається синтез релігійної, філософської і наукової думки. Серед їх наукових праць можна відзначити наступні: В. Соловйова «Виправдання Добра. Моральна філософія», М. Бердяєва «Смисл творчості», П. Флоренського «Стовп

і утвердження істини», С. Булгакова «Світло невечірнє», І. Ільїна «Шлях до очевидності» тощо. Так, сучасна дослідниця Л. Шапошникова вважає, що «...ці та інші праці філософів Срібної доби самобутні, у них не було традиційного наслідування західних шкіл» [4, с. 12]. На її думку, ці філософи «...помістили в центр своїх досліджень людину, особливості її духу, еволюційну її долю і роль Вищого» [4, с. 12]. Філософські погляди цих митців гармонійно перегукуються з поглядами Чюрльоніса-філософа, що підкреслює єдність їх світобачення і величезний вплив епохи на їх творчість.

Досліджуючи філософсько-світоглядні засади художньої творчості М. Чюрльоніса у контексті асоціативно-смислових паралелей між спадщиною митця та творчістю зарубіжних і українських художників-символістів, зазначимо, що його спадщина близька до творчості М. Врубеля М. Жука, Ю. Михайліва, П. Холодного тощо.

У цьому контексті зазначимо, що художній творчості визначного українського художника, поета, мистецтвознавця Юхима Михайліва (1885–1935) притаманні багатозначність художньої мови, використання алегорій і символіки, синтез звуку і кольору, що споріднює її з творчістю М. Чюрльоніса. У творчому доробку Ю. Михайліва понад триста живописних робіт, серед яких відомі картини: «Загублена воля» (1916), «Руїни слави» (1920), «Загублена булава» (1922), «Чайка» (1930), «Сонати» тощо. Відомими серед «музичних» робіт Ю. Михайліва є «Музика зір» (1919), триптих «Соната України» (1916), що складається з трьох картин, створених у техніці пастелі: «Старий цвинтар» – адажіо, «Зруйнований спокій» – алегро та «Блукаючий дух» – скерцо.

Художник-символіст у своїх картинах, подібно до живописної творчості М. Чюрльоніса, відображає філософські глибинні роздуми про людину та опрацьовує теми безмежності, краси планети Земля тощо. Твори М. Чюрльоніса та Ю. Михайліва відрізняються синестезією, символікою, метафоричністю образів тощо. Спільною рисою художників є звернення до живописних «Сонат». Також М. Чюрльоніс і Ю. Михайлів мали подібне тяжіння до більш високих космічних сфер і прагнули відобразити у своїх картинах значно більше, ніж безпосередньо зображувані явища. Живописні твори М. Чюрльоніса та Ю. Михайліва вражають простотою, лаконізмом, музичністю та витонченим ліризмом, що знайшло відображення у техніці виконання, насамперед, у колориті, композиції, лініях тощо.

У контексті епохи символізму та модерну проведемо також паралель між живописною спадщиною М. Чюрльоніса та творчістю визначного українського художника (живописця, портретиста та графіка), автора першого українського вінку «Сонетів» (1918), професора Української академії мистецтв Михайла Жука (1883–1964).

Як відомо, М. Жук написав понад двадцять портретів відомих українських діячів культури (Т. Шевченка, Г. Сковороду, І. Франка, Лесю Українку, М. Коцюбинського, Нечуя-Левицького, М. Вовчка, О. Мурашка тощо) та ілюстрував багато творів українських письменників. Також він написав свої спогади про видатних українських письменників: Лесю Українку, І. Франка, М. Коцюбинського. Оригінальним здобутком М. Жука є художнє оформлення видання «300 найкращих українських пісень» (1904). У його творчості органічно поєдналися досягнення європейської графіки з традиціями українського народного живопису. Основою художньої творчості М. Жука є народне мистецтво, що знайшло відображення, зокрема, у низці пейзажів, натюрмортах, декоративних панно тощо. Серед монументальних панно М. Жука можна відзначити твори: «Чорне і біле» (1912), «Казка» (1914), «Хризантеми» (1919).

У контексті синтетичності творчості митців зазначимо що М. Жук, як і М. Чюрльоніс, писав вірші, прозу та захоплювався фотографією. Подібними спільними філософськими темами літературної творчості М. Жука і М. Чюрльоніса є: мотиви про вічність руху в природі, плинність часу тощо. Це знайшло відображення у таких віршах М. Жука: «Гірський потік», «Кому повім печаль...», «Долина», «Хмари», «Туман поле покриває», «Водоспад», «Я славлю злотокосу осінь» та у літературних творах М. Чюрльоніса, зокрема, у його поемі «Осінь». Ці твори митців відрізняються метафоричністю.

Порівняємо живописну творчість М. Чюрльоніса з творчістю відомого українського художника-монументаліста і графіка епохи символізму та модерну, портретиста, громадського діяча, педагога, ученого-хіміка Петра Холодного (1876–1930). У творчому доробку П. Холодного є ікони, станкові картини: «Дівчина і пава» (1915), «Вітер» (1914), «Катерина» (1908), «Казка про дівчину та паву» (1916), низка портретів, графічні твори (екслібриси, обкладинки до календаря «Дніпро», ілюстрації до букваря «Учітеся»), вітражі на склі тощо. Його твори є важливим внеском у мистецтво Східної Європи. У цьому контексті зазначимо, що П. Холодний, аналогічно до М. Бойчука та О. Новаківського, був одним із засновників українського національного стилю – неовізантинізму. Так, художник-неовізантист використовував стародавню іконописну техніку, зокрема, в релігійних та інших композиціях, трасформуючи її у контексті стилю модерн. Основний стиль творчості П. Холодного можна охарактеризувати як глибоко ліричний імпресіонізм. Характер ліній у живописі М. Чюрльоніса та П. Холодного надавав їх творам ліричного настрою та музичного звучання.

У цьому контексті розглянемо головну суть поняття «символізм». Згідно із значенням французького слова «symbolisme» та грецького «симболон» поняття «символізму» в перекладі українською означає знак, прикмету, тобто символ. Таким чином, символізм – це літературно-мистецький напрямок кінця XIX – початку XX ст., основою котрого є символ. Символізм можна розглядати як одну зі стильових течій модерну. Цей напрямок виник у Франції у 70-х рр. XIX ст., а в Україні поширився на початку XX ст. Головною і характерною рисою символізму є те, що художній образ трансформується у мистецькому акті та перетворюється на багатозначний символ.

Митці-символісти, зокрема М. Чюрльоніс, вважали основою творчості символ, який вони розглядали як потаємну ідею, приховану у глибині різноманітних, зокрема, й потойбічних явищ [3]. Згідно з уявленнями символістів, цю ідею можливо збагнути і відобразити лише

за допомогою мистецтва, у тому числі, музики і поезії. Таким чином, можна констатувати той факт, що символіка була основою теургічної творчості М. Чюрльоніса [3].

Не випадково космічна тематика переважає у художній творчості М. Чюрльоніса. У циклі живописних творів «Зодіак» він відобразив своє устремління до Космосу, зірок, сузір'їв; виразив своє космічне світовідчуття і показав, завдяки символам, інші стани матерії, які належать до вищих сфер буття і несуть в своїй основі космічну красу. Інтерес М. Чюрльоніса до астрології відобразився в тому, що він відчував Силу Космічного Магніту, розповсюджену у всьому Космосі. Так, у космічному просторі «Магніт є Основною Енергією. Космічний Магніт і є так званою Силою Христа, або Силою Любові» [2, с. 41]. Сила Христа і Сила Космічного Магніту є всюдисущою космічною енергією. На думку філософа і мислителя О. Реріх (сучасниці М. Чюрльоніса), «Саме Космічний Магніт є зв'язком з Вищими Світами у велінні Буття» [6, с. 511]. М. Чюрльоніс, відчуваючи Божественну Силу, свідомо творив в органічній співпраці з Космічним Магнітом. Потрібно відзначити, що Космічний Магніт є «...основним Світовим або Космічним Законом, але Космічний магнетизм вже є його диференційованою дією» [2, с. 39]. Так, Космічний магнетизм є проявом всюдисущої сили у творчості М. Чюрльоніса. Саме тому його мистецтво відрізняється високою і витонченою космічною енергетикою і, завдяки теургії, ми можемо охарактеризувати всю художньо-філософську творчість М. Чюрльоніса високо-духовним творчим доробком.

У той момент, коли М. Чюрльоніс свідомо звертався у своїй теургічній творчості до космічної тематики, вчені XIX-XX ст. «...звернули увагу на забуті думки давніх мудреців про тісну взаємодію людини, планети, Космосу, про фундаментальну єдність макро- і мікрокосмосу. <...> Нове космічне світовідчуття вводило в науку категорію духу, наближало вчених до думки про існування інших станів матерії і спонукало їх шукати експериментальні підтвердження такого існування» [4, с. 13].

В епоху кінця XIX – початку XX ст. В. Вернадський досліджував космічні прояви у творчості митців. Він писав: «Художня творчість являє нам космос, що проходить через свідомість живої істоти» [цит. за: 4, 22]. Ідея В. Вернадського про живу істоту органічно перегукується з образами природи М. Чюрльоніса, котрі завжди одухотворені і являють собою живі розумні істоти. Так, персоніфіковані образи природи М. Чюрльоніса є ознакою його синтетичного мислення, яке виявляється в органічному поєднанні земної і надземної краси. Персоніфікована природа у творчості М. Чюрльоніса є характерною рисою прояву теургічного мислення. Так само персоніфіковані образи природи знаходимо ще у стародавній художній культурі світу, зокрема, в наскальних малюнках-петрогліфах.

Теургія як поняття у мистецтві не була відокремленою від творчої особистості митця, його психологічних особливостей та внутрішнього світу. Завдяки прояву теургії у художньо-філософській творчості в різні періоди життя М. Чюрльоніса формувався його внутрішній світ. Проте, прагнення до злиття з Творцем у творчому акті було у М. Чюрльоніса постійним і безперервним, що є головною і характерною особливістю його внутрішнього мікрокосму. Теургічна творчість, «...яка несла у собі преображуючий духовний потенціал, виявлялася шляхом удосконалення, Преображення людини, одухотворення її внутрішньої структури» [7, с. 117]. Таким чином, внутрішній світ М. Чюрльоніса постійно змінювався завдяки теургічній творчості. Творче життя М. Чюрльоніса є постійним прагненням до самовдосконалення та духовної еволюції.

На думку академіка Л. Шапошникової, теургія була «...передчуттям і прозрінням рухів космічної еволюції у просторі щільного світу. Вона надавала можливість людству отримати ті крила, які могли підняти його і вирвати з безвиході різноманітних криз: онтологічних, соціальних, економічних, художньої криз, на які було так багате XX ст.» [7, с. 116]. Так, завдяки теургії митці відчували нові творчі імпульси, які надихали їх до нової, космічної творчості. Митцям відкривалися нові творчі перспективи у реалізації своїх задумів завдяки новим і неординарним засобам художньої виразності.

Ідеї соборності і всеєдності символістів перегукуються з їх цілісним баченням часу. Всі символісти, у тому числі й М. Чюрльоніс, постійно прагнули до цілісності часу, зокрема, до єдності різних епох і періодів в єдиному колі Вічності. Так, світобачення символістів «...включало в себе нові підходи не лише до проблеми простору, але і часу. Вони гостріше, чим хто-небудь, відчували цілісність часу – єдність минулого, теперішнього і майбутнього» [7, с. 124]. У якості прикладу, можна навести останню картину М. Чюрльоніса «Рекс» (1909), в якій одночасно зображені різні простори, а час є умовним поняттям, який охарактеризуємо як Вічність Буття. Раніше теургія застосовувалася у стародавніх містеріях, у релігійних та театральних дійствах і прагнула до перетворення людини і світу. Згодом, теургія стала головним елементом культури кінця XIX – початку XX століття.

Теургія також знайшла відображення у процесі храмового релігійного дійства та в іконописі. Так, П. Флоренський досліджував Священний іконопис і зазначав, що в іконах відображено інший вимір і світ Інобуття. Він «...вважав ікону, внаслідок високого духу її творця, вікном чи навіть дверима у світ інший, звідки на тих, хто молиться, у хвилини сердечного піднесення сходить особлива благодать» [4, с. 21]. П. Флоренський відзначав, що дух будь-якого талановитого митця спроможний приносити із космічного простору на Землю «...інформацію про Вищий світ» [4, с. 21].

Дружина М. Реріха – О. Реріх досліджувала проблему теургії, зокрема, її найважливіший аспект – двоїстість. Вона писала: «Раджу дуже засвоїти першооснови східної філософії – існування Єдиної Трансцендентальної Реальності, її двоїстий Аспект в обумовленому Всесвіті, та ілюзорність, або відносність, всього проявленого. <...> Лише при зіставленні цієї двоїстості, або пар протилежностей, викрешуються іскри пізнання і є можливим удосконалення, або еволюція» [цит. за: 4, с. 52–53]. Думки О. Реріх органічно перегукуються з філософськими ідея-

ми П. Флоренського. Двоїстість всіх явищ і речей перетинається ще з одним важливим аспектом теургії, який можливо охарактеризувати як єдність всього сущого. Ця єдність є ознакою Вищого Абсолюту. Так, О. Реріх вважала, що Вища Космічна Сила або Бог є Абсолютом, який вміщує у себе все суще, видиме й невидиме.

Розглядаючи категорію духу М. Чюрльоніса як Вищу, духовну, енергетичну структуру і частину одухотвореного Космосу, потрібно відзначити, що дух, який асоціюється з духовним вогнем, має форму невидимої, але відчутної космічної енергії, яка впливає на його художню творчість. Будь-яка високо-духовна енергія завжди пов'язана з матерією. «Дух є енергією, – писала О. Реріх, – і ми знаємо, що жодна енергія не може проявитися поза матерією. А саме на всіх планах, у всіх діях і помислах, ми відокремитися не можемо від матерії» [цит. за: 4, с. 46]. Таким чином, відповідно до закону діалектики, відбувається синтез духу і матерії, що помітно у творчості М. Чюрльоніса. Матерія ж стає одухотвореною й піднесеною до вищих сфер буття.

У цьому контексті потрібно також відзначити, що одним із головних чинників теургії є поняття творчої інтуїції митців. Саме завдяки творчій інтуїції відбувається мистецький акт, плодами якого є витвори мистецтва. Інтуїція художників, композиторів та інших митців, насамперед, пов'язана з мудрістю і чутливістю серця, тобто з «чуттєзнанням» [1]. Серце творчої особистості займає ведучу роль, а розум лише підпорядковується серцю і, в ідеальному випадку, серце і розум співзвучні у творчості. Духовне серце людини не має нічого спільного з серцем фізичним і пов'язане воно з «духотворчістю» людини [1]. У досконалих випадках інтелект творчої особистості органічно зливається з духом і стає одухотвореним.

Узагальнюючи все вищевикладене, відзначимо, що духовна сила митця ототожнюється з поняттям Всеначальної енергії, яка є «Основою Світобудови» [2, с. 35]. У процесі творчого мислення «Всеначальна енергія стає психічною» [2, с. 34]. Так, психічна енергія митця, зокрема, М. Чюрльоніса, є найважливішим чинником у творчому процесі та у мистецькому акті. Завдяки психічній енергії високого духовного рівня М. Чюрльоніс створив високо-духовні мистецькі образи, енергетичні структури яких є вічними і знаходяться вони в інших станах матерії.

Висновки. Феномен художньої творчості М. Чюрльоніса характеризує поліваріантний взаємозв'язок індивідуальних психофізичних рис та екстраординарних властивостей митця, таких як синестезія (поєднання абсолютного музичного і кольорового слуху), яснобачення (проскопія), творча інтуїція, яскрава музично-поетична образність.

Теургічна ментальність як категорія, що характеризує зв'язок митця із законами космічного універсуму є основою мистецько-філософської концепції художньої творчості М. Чюрльоніса як цілісної системи. Вона ґрунтується на відображенні гармонії та естетичної досконалості, втілених в площині координат макрокосмосу (зовнішньому Всесвіті) та мікрокосмосі (людській особистості). Теургічний світогляд М. Чюрльоніса актуалізується в єдності природи буття та космічної еволюції Всесвіту.

Перспективи подальшого розвитку. Матеріали статті покладено в основу розробки нових проектів, присвячених популяризації творчості М. Чюрльоніса в Україні, серед яких заплановано творчі вечори у Київському будинку вчених НАН України. Також результати дослідження сприяють збагаченню сучасного (українського та світового) мистецтвознавства новими підходами в оцінці творчого феномену М. Чюрльоніса.

Список літератури:

1. Безмежність. Жива Етика. Ч. 1. 1930. Київ: Міжнар. громадська організація «Укр. Реріх. т-во»; Аура Букс, 2013. 464 с.
2. Беседы с Учителем: избранные письма Елены Ивановны Рерих / сост. Б. Корженьянц. Рига: Мир Огненный, 2001. 288 с.
3. Ландсбергис В. Творчество Чюрлениса (соната весны). 2-е изд. Ленинград: Музыка, 1975. 280 с.
4. Листки саду Морії. Книга перша. Зов. Москва: МЦР; Київ: МГО «Укр. Реріх. т-во», «Майстерня книги», 2009. 400 с.: іл.
5. Научная дискуссия: вопросы филологии, искусствоведения и культурологии: сб. ст. по матер. VIII Междунар. заоч. науч.-практ. конф. Ч. I. Москва, 2013. 196 с.
6. Рерих Е. И. Письма: в 9 т. Т. 2. (1934). Москва: МЦР, 2013. 600 с.: ил.
7. Шапошникова Л. В. Тернистый путь красоты. Ч. 2. На берегах иных миров. Москва: МЦР, Мастер-банк, 2001. 335 с.

Узикова О.В.
Детская музыкальная школа № 12 г. Киева
Чабаненко Н.А.
Киевский национальный университет культуры и искусств

ХУДОЖЕСТВЕННО-ФИЛОСОФСКИЕ ОСНОВЫ ТВОРЧЕСТВА М.К. ЧЮРЛЕНИСА

Аннотация
В статье исследованы художественно-философские основы художественного творчества уникального литовского композитора, художника, поэта и философа Микалоюса Константинаса Чюрлениса (1875–1911). В связи с этим охарактеризовано одно из оригинальных художественно-философских направлений развития европейской культуры конца XIX – начала XX веков – космизм как концептуальное воплощение художественного мировоззрения М. Чюрлениса. Раскрыт феномен художественного творчества М. Чюрлениса как уникальное культурно-художественное явление конца XIX – начала XX веков. Освещен теургический аспект художественного мировосприятия М. Чюрлениса. Впервые проанализировано ассоциативно-смысловые параллели, которые проявляются между художественными замыслами М. Чюрлениса и творчеством его выдающихся современников, в частности, украинских художников: М. Жука (1883–1964), Ю. Михайлова (1885–1935), П. Холодного (1876–1930).
Ключевые слова: художественный феномен, творчество, синестезия, музыкальная живопись, космизм, теургическая ментальность, ассоциативно-смысловая образность, М. Чюрленис.

Uzikova O.V.
Children's Music School No. 12, Kyiv
Chabanenko N.A.
Kyiv National University of Culture and Arts

ARTISTIC AND PHILOSOPHICAL BASIS FOR THE ART OF M.K. ČIURLIONIS

Summary
The article researches the artistic and philosophical basis for the art of the unique Lithuanian composer, artist, poet, and philosopher Mikalojus Konstantinas Čiurlionis (1875–1911). The work, therefore, defines one of the original artistic and philosophical tendencies in the development of the European culture at the end of 19th – the beginning of 20th century called cosmism as a conceptual embodiment of Čiurlionis's artistic vision. The phenomenon of M. Čiurlionis's artistic work as a unique cultural and artistic manifestation of the end of 19th – the beginning of 20th century will be explained. The research outlines the theurgical aspect of M. Čiurlionis's artistic perspective. The associative and logical parallels identified between the artistic concepts of M. Čiurlionis and the works of his contemporaries – the Ukrainian artists M. Zhuk (1883–1964), Iu. Mykhailiv (1885–1935) and P. Kholodnyi (1876–1930), in particular – are analysed for the first time.
Keywords: artistic phenomenon, art, synaesthesia, musical painting, cosmism, theurgical mentality, associative and logical imagery, M. Čiurlionis.